

JOANNA M. DZIEWULSKA

PAMIĄTKI PO „LUDZIACH LEGENDOWYCH”.
DARY ANNY ŻULIŃSKIEJ-DUTKI
DO ZBIORÓW SPECJALNYCH BIBLIOTEKI NAUKOWEJ
PAU I PAN W KRAKOWIE

„Ludźmi legendowymi”¹ zwana była w okresie popowstaniowym osiadła we Lwowie po latach zesłańczej i emigracyjnej tułaczki, przepelniona duchem patriotyzmu, rodzina Żulińskich, w losach członków której, zwłaszcza w ich działalności konspiracyjnej, oświatowej i społecznej, znajdujemy odbicie idei generacji powstania styczniowego. Mowa o sześciu powstańcach, synach Barbary z Michelsonów i Tadeusza Żulińskich: Romanie, członku Rządu Narodowego, powieszonym na stokach warszawskiej Cytadeli oraz ks. Kazimierzu, Tadeuszu i Józefie, którzy w obawie przed represjami zdołali wyjechać do Paryża, Aleksandrze i Edwardzie, skazanych na zesłanie i córkach Emilii Ciąglińskiej i Zofii Muklanowiczowej. Ocalałe pamiątki po tej niezwykłej rodzinie, w postaci fragmentu prywatnego archiwum Żulińskich, подарowane zostały w latach 2014–2015 do Zbiorów Specjalnych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie.

Inauguracja przekazania rodzinnych pamiątek odbyła się 5 sierpnia 2014 roku, w 150. rocznicę stracenia Romana Żulińskiego, w obecności zgromadzonych w Małej Auli Polskiej Akademii Umiejętności gości i przedstawicieli prasy². Dr Anna Żulińska-Dutka, wnuczka Edwarda Żulińskiego, złożyła na ręce sekretarza generalnego PAU, prof. Jerzego Wyrozumskiego i dyrektora Biblioteki, dr Karoliny Grodziskiej, wyjątkowy dar, jak się wyraziła – „jedną z najcenniejszych relikwii rodzinnych” – 5 więziennych grypsów Romana³, w których zawarł słowa ostatniego

¹ Informację tę odnotowała Łucja z Grossów Żulińska (zob. rękopis sygn. 13 206, Dziennik Łucji Żulińskiej z lat 1925–1939, k. 235). Na temat historii rodziny zob. też: W. Górski, *Niepospolita rodzina*, Warszawa 1927.

² Poprzedzona została Mszą Św. za duszę śp. Romana Żulińskiego, odprawioną w Uniwersyteckiej Kolegiacie św. Anny przez proboszcza ks. prof. Tadeusza Panusia.

³ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie (dalej: Bibl. Nauk. PAU i PAN), rękopis sygn. 13 195.

pożegnania skierowane do najbliższej rodziny, uczniów i przyjaciół⁴. Wydarzeniu temu towarzyszyła okolicznościowa publikacja, zawierająca m.in. edycję grypsów i przedruk artykułu Haliny Florkowskiej-Frančić, *Bracia Żulińscy – powstańcze losy, doświadczenia, tradycje*⁵. Jeszcze w tym samym roku podarowała Anna Żulińska-Dutka kilka dokumentów i fotografii po poruczniku I Brygady Legionów Polskich, pierwszym komendancie Polskiej Organizacji Wojskowej, Tadeuszu Józefie Żulińskim, należącym do drugiego pokolenia „ludzi legendowych”, synu Józefa i Łucji z Grossów. Został postrzelony w bitwie pod Kamieniuchą i zmarł w wyniku odniesionych ran 5 listopada 1915 roku. Były to m.in. sporządzona dla rodziny kopia „Rozkazu o poruczniku Żulińskim” Józefa Piłsudskiego z 29 listopada 1915 r. oraz wspomnienie Aleksego Bienia „Dr. Tadeusz Żuliński – ps. «Ryszard», «Karol». «Inteligent» w Zagłębiu Dąbrowskim w 1914 roku”⁶.

Dwa powyższe dary stanowiły zapowiedź przekazania dalszej części „Archiwum rodziny Żulińskich”, ofiarowanie którego odbyło się w uroczysty sposób w dniu 22 stycznia 2015 roku⁷, w rocznicę wybuchu powstania styczniowego. Zawiera m.in. dokumenty metrykalne⁸, cenną i obszerną korespondencję, pełen wspomnień o rodzinie dziennik, fragmenty twórczości poetyckiej i scenicznej, fotografie, wycinki prasowe i broszury.

Przystępując do charakterystyki zawartości Archiwum, w pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na niewielkich rozmiarów notes, w czarnej tłoczonej w kwiaty tekturowej oprawie⁹, w którym odnajdujemy próby pisarskie autorstwa 22-letniego naówczas Romana Żulińskiego, o czym przekonuje późniejsza notatka na k. 1 „Poezje Romana Żulińskiego, powieszzonego przez Moskali na stoku cytadeli w Warszawie 5 sierpnia 1864 roku, członka Rządu Narodowego”, z dopiskiem w prawym dolnym rogu „niedrukowane”. Zawiera datowany, pochodzący z 1856 roku, krótki utwór teatralny o charakterze komedii obyczajowej pt. „Przesady. Obrazek sceniczny w jednej odsłonie”, opowiadający historię miłości zrodzonej ponad podziałami klasowymi, między córką dziedzica i biednego nauczyciela szkoły wiejskiej, który porusza problem zwyczaju kojarzenia przez rodziców małżeństw swoich dzieci dla korzyści finansowych. Karty 22v-28 notesu wypełnił Roman, powstała w tym

⁴ O wydarzeniu tym informowali m.in: P. Stachnik, *Cenne więzienne listy trafią do krakowskiej biblioteki*, „Dziennik Polski”, 2 sierpnia 2014; B. Gancarz, *Relikwie męczennika narodowego*, „Gość Niedzielny”, z 17 sierpnia 2014; M. Nowy, *Grypsy z przeszłości*, „PAUza Akademicka. Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności”, nr 266, z 9 października 2014; A. Zyzman, *Pisane w przededniu śmierci*, „Tygodnik Solidarność”, nr 33/2014; Ponadto Anna Żulińska-Dutka udzieliła wywiadu red. Justynie Nowickiej, który był emitowany w Radiu Kraków 5 sierpnia 2014 r.

⁵ *Ostatnie zasylam pożeganie... Grypsy Romana Żulińskiego z Cytadeli 4 sierpnia 1864*, red. K. Grodziska, wyd. Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2014, s. 76. Na s. 9–11 pomieszczono *Słowo wstępne* Anny Żulińskiej-Dutki.

⁶ Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps sygn. 13 196.

⁷ Wydarzenie to znalazło oddźwięk w prasie: P. Stachnik, *Unikatowe zdjęcia Matejki i Lelewela trafiły do krakowskich zbiorów*, „Dziennik Polski”, 7–8 marca 2015.

⁸ Bibl. Nauk. PAU i PAN, rkps sygn. 13 198.

⁹ Tamże, rkps sygn. 13 197.

samym okresie własną twórczością poetycką. Są to pełne melancholii i przepęlnione duchem romantyzmu utwory: „Marzenie”, „Rada ojca”, pieśń „Krzyż przy drodze”, „Smutek” oraz fragment wiersza zaginionego, inc. „Tam gdzie lasy, gdzie doliny...”. W kontekście jego późniejszej tragicznej śmierci symptomatyczne mogą być słowa ostatniej strofy wiersza „Smutek”, brzmiące następująco:

Smutek udziałem zawsze wygnańca
 Człowiek zaś tułacz na świecie
 Niechaj pamięta, że Bóg wybrańca
 Swym krzyżem doświadcza przecie.

Dalsza część archiwum to przede wszystkim materiały po Edwardzie, Józefie i Tadeuszu Żulińskich. Dla badaczy losów rozproszonej po powstaniu rodziny cennym źródłem okazać się może obszerna choć niekompletna korespondencja: są to listy z lat 1864-1866 pisane przez różne osoby do Edwarda, przebywającego na zesłaniu w miejscowości Szenkursk (gub. archangielska). Podczas opracowania zachowany zostanie jej oryginalny układ. Część I¹⁰ to listy od najbliższej rodziny przebywającej w tych latach w Warszawie, głównie siostry Zofii Muklanowiczowej i szwagra Henryka. *Via* Warszawa docierały do niego listy z Paryża od przebywających na emigracji: matki Barbary oraz braci ks. Kazimierza, Tadeusza i Józefa. Część II¹¹ to listy pisane z Wilna z lat 1864–1865 od siostry Emilii Ciąglińskiej i szwagra Franciszka oraz małoletnich siostrzeńców: Jana, Kazimierza i Franciszka. Część III¹² to listy z Narowczatu z lat 1864–1866, obrazujące trudne warunki zesłańczego życia Aleksandra Żulińskiego. Część IV¹³ zawiera korespondencję od znajomych pisaną m.in. z Warszawy, Lublina, Blichowa, Skierniewic, a ostatnia część VI¹⁴ od „obywateli miasta Szenkursk” z lat 1864–1866. Niewymieniona tutaj część V niestety nie została odnaleziona i najprawdopodobniej nie zachowała się do naszych czasów.

Następnie wymienić należy listy Agatona Gillera adresowane do przyjaciół Tadeusza i Józefa Żulińskich z lat 1869–1887 (21 sztuk), przy których znalazły się również 3 listy do Mieczysława Darowskiego z lat 1885–1887¹⁵, a także listy Józefa Żulińskiego do narzeczonej Łucji z Grossów z 1880 r. (11 sztuk)¹⁶ oraz dziennik tejże Łucji z Grossów Żulińskiej z lat 1925–1939¹⁷, zawierający oprócz zapisków dnia codziennego, wydarzeń w najbliższym kręgu rodzinnym córek Teresy Czarnikowej, Pauliny Dudzińskiej i Łucji¹⁸, bieżących zdarzeń krajowych, wspomnienia dotyczące

¹⁰ Tamże, rkps sygn. 13 199.

¹¹ Tamże, rkps sygn. 13 200.

¹² Tamże, rkps sygn. 13 201.

¹³ Tamże, rkps sygn. 13 202.

¹⁴ Tamże, rkps sygn. 13 203.

¹⁵ Tamże, rkps sygn. 13 204.

¹⁶ Tamże, rkps sygn. 13 205.

¹⁷ Tamże, rkps sygn. 13 206.

¹⁸ Biblioteka składa prof. Oskarowi Stanisławowi Czarnikowi podziękowania za przesłanie do zbiorów fotografii odnowionego przez Tadeusza Dudzińskiego nagrobka Żulińskich w Radzyminie

losów rodziny w czasie powstania styczniowego i w okresie popowstaniowym. W materiałach Józefa znajdują się także rękopisy na temat funkcjonowania I Krajowej Kolonii Leczniczej w Rymanowie, której był założycielem¹⁹.

Ważne miejsce w Archiwum zajmują dziewiętnastowieczne fotografie (38 sztuk)²⁰. Według Anny Żulińskiej-Dutki, jeszcze na początku lat 70. XX wieku znajdowały się w albumie w czerwonej oprawie w mieszkaniu przy ul. Sobieskiego w Krakowie, który obecnie uznaje się za zaginiony. Niektóre posiadają na odwrociach dedykacje np. „P^u Józefowi Żulińskiemu w dowód szacunku i braterskiej życzliwości ofiaruję – dnia 14° Listopada 1873° r. we Lwowie / Seweryn Goszczyński”; „Zacnemu Józefowi Żulińskiemu, niegdyś memu uczniowi, dziś na jedném naukowém polu współpracownikowi – w dowód serdecznej życzliwości i przyjaźni / K[a]r[ol] Jurkiewicz / Lwów 16 lipca 1872 r.”; „Kochanym Żulińskim na pamiątkę wspólnej pracy we Lwowie ofiaruję. Lwów 15 listopada 1878 / Agaton Giller”. Wśród nich odnaleźć można portrety powstańców styczniowych, bohaterów narodowych, arystokratów, przedstawicieli środowiska artystyczno-naukowego i emigracyjnego, niektóre jako fotograficzne reprodukcje grafik i rysunków, pochodzące ze znanych lwowskich i paryskich salonów, m.in. wizerunki: Siergieja T. Aksakowa, Gasparda Deguerry’ego, Jana Nepomucena Dłużewskiego, Ignacego Domeyki, Franciszka Duchyńskiego, Giuseppe Garibaldiego, Józefa Klepackiego, Józefa Korzeniowskiego, Lajosa Kossutha, Tadeusza Kościuszki, Joachima Lelewela, Jana Matejki, Francesco Nullo, Zygmunta Podlewskiego, Adama Ponińskiego, Paolo Scarpa, Adama Sapięhy, Stanisława Staszica, Józefa Toczyskiego, Kornela Ujejskiego, Franciszka Węgleńskiego, Tomasza Winnickiego, Wojciecha Wołka.

Osobną sygnaturę tworzą luźne listy z lat 1867–1935, pisane przez różne osoby do różnych członków rodziny Żulińskich. Badaczy zainteresować mogą zwłaszcza listy: Teofila Lenartowicza do Tadeusza Żulińskiego z 1868 roku, Józefa Bohdana Zaleskiego do Tadeusza Żulińskiego z roku 1868 i 1876, Stefana Buszczyńskiego do Tadeusza i Józefa Żulińskich z 1882 roku, dotyczący jego literackiego testamentu²¹. W variach natomiast pomieszczono m.in. uroczą „Modlitewkę napisaną w dzień ślubu naszego” autorstwa Łucji Żulińskiej (z 1881 r., z dopiskiem na kopercie „Najdroższa pamiątka”), oraz odpisy wierszy: Seweryny Duchyńskiej „Dziwni to ludzie” (1870 r.), „Na cześć Barbary Żulińskiej” (1879 r.) i nieustalonego autorstwa „Za pogrzebem T[adeusza] Ż[ulińskiego]”. Interesującym dla badaczy zajmujących się historią emigracji polskiej we Francji wydać się może pismo w sprawie bezprawnego przedrukowania utworu *Warcaby* Adama Mickiewicza przez Adama Dominika Bartoszewicza w serii „Biblioteka Mrówki” (Paryż 15 grudnia 1876 r.), pod którym podpisy swe złożyli: Władysław Czartoryski,

(grób Łucji z Grossów Żulińskiej, Pauliny z Żulińskich Dudzińskiej, Łucji Żulińskiej i symboliczny Romana Żulińskiego) oraz tablicy pamiątkowej poświęconej Romanowi Żulińskiemu, ufundowanej w 2013 roku przez Starostwo Powiatu Wołomińskiego i Towarzystwo Przyjaciół Radzymina.

¹⁹ Bibli. Nauk. PAU i PAN, rkps sygn. 13 208.

²⁰ Tamże, rkps sygn. 13 207.

²¹ Tamże, rkps sygn. 13 209.

J. Bohdan Zaleski, Teodor Morawski, Bronisław Zaleski, Ludwik Nabelak, Seweryn Gałęzowski, ks. Antoni Krechowicki, ks. Kazimierz Żuliński. Z wycinków prasowych, zachowały się gromadzone w rodzinie wiadomości ukazujące się na temat Romana, Tadeusza i Józefa Żulińskich, ponadto wspomnienia pośmiertne osób z najbliższej rodziny ze strony Łucji: Adama Grossa (zesłańca syberyjskiego, członka konspiracyjnego Związku Więckowskiego i Gzowskiego), Teresy z Tolkmیتów Grossowej i Pauliny z Tolkmیتów Janowskiej oraz zaprzyjaźnionego Wojciecha Górskiego. Z druków ofiarowała Anna Żulińska ponadto 10 broszur z XIX wieku autorstwa Józefa i Tadeusza Żulińskich oraz zmartwychwstanki Barbary Żulińskiej na temat wychowania, oświaty i higieny, a także życiorys Barbary Żulińskiej autorstwa Heleny Witkowskiej z 1931 roku²².

Nieoczekiwanie dopełnieniem Archiwum Żulińskich okazał się dar Grzegorza Małachowskiego. Przekazał niewielki fragment papierów po aktorze Antonim Żulińskim, synu Edwarda, który znalazł się w ofercie antykwariatu Krystyny Kamińskiej-Samek. Są to dokumenty osobiste, m.in. dowód osobisty studenta Wydziału filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1924 roku, legitymacja Konserwatorium Towarzystwa Muzycznego w Krakowie z roku 1928 i wystawiona w roku 1938 legitymacja Związku Artystów Scen Polskich, ponadto trzy fotografie portretowe oraz bilety wizytowe osób z kręgu rodzinnego i towarzyskiego²³.

W imieniu Polskiej Akademii Umiejętności, Dyrekcji Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie oraz działu Zbiorów Specjalnych składam Darczyńcom serdeczne podziękowania za przekazanie bezcennych pamiątek po „ludziach legendowych”, członkach zasłużonej w walkach narodowo-wyzwoleńczych oraz na polu działalności oświatowej i społecznej Rodziny Żulińskich.

²² Tamże, rkps sygn. 13 210

²³ Tamże, rkps sygn. 13 211.

